

Türk Sosyal Karakteri Üzerine Kuramsal Bir Çalışma (Araştırma Makalesi)

A Theoretical Study on Turkish Social Character

Doi: 10.29023/alanyaakademik.652459

İbrahim Zeyd GERÇİK

Dr. (İşletme Yönetimi)

gercikibrahimzeyd@gmail.com

Orcid No: 0000-0003-4878-5014

Bu makaleye atıfta bulunmak için: Gerçik, İ.Z. (2020). Türk Sosyal Karakteri Üzerine Kuramsal Bir Çalışma. Alanya Akademik Bakış, 4(1), Sayfa No.1-23.

Anahtar kelimeler:

Kültür Kişilik
Etkileşimi,
Sosyal Karakter,
Türk Sosyal
Karakteri

Makale Geliş Tarihi:
28.11.2019

Kabul Tarihi:
24.01.2020

Keywords:

Culture-Personality
Interaction,
Social Character,
Turkish Social
Character

ÖZET

Sosyal Karakter, bir toplumda yaşayan insanların öğrenme ve etkileşim yoluyla kendi kültürlerinden kişiliklerine aktardıkları ortak değer ve anlayış biçimleridir. Türk kültürünün zihindeki biçimlenmesi olan Türk sosyal karakteri, toplumdaki ilişkiler ve iş yapış tarzlarında kendini göstermektedir. Bu çalışmada, yönetim-kültür ilişkisinde bugüne kadar detaylı çalışma yapılmamış olan ‘Türk sosyal karakteri’ incelenmiştir. Özellikle Türk sosyal karakterinin, yönetim ve toplumsal gelişim süreçlerine frenleyici etkisi olan özellikleri irdelenmiştir.

ABSTRACT

Social character is a common value and form of understanding of people who lives in a society transferred from their own culture to their personalities by learning and interaction. Turkish social character, which is the form of Turkish culture in the mind, shows itself in relations and way of doing business. In this study, Turkish social character in management-culture relationship, which has not been studied in details till today, has been analyzed. Specifically, the attributes of Turkish social character that have restraining effect on managerial and social development processes are examined.

1.GİRİŞ

Karakter bir kişi veya toplumu diğerinden ayıran özüdür. Ortak bir değer ve anlam dünyası inşa ederek kişi veya toplumun kendisiyle tutarlı kalmasını sağlayan, davranışlara yön vererek bütünlüğü ve sürekliliği sağlayan, inanç, değer ve özellikler bütünlüğüdür.

Sosyal bilimler alanında toplumsal kültürle kişilik arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmalar Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yoğunlaşır. Margaret Mead Samoa Yerlileri (1925-1929) üzerine yaptığı araştırmalarda, kültürel kuralların ve toplumsal koşullandırmaların kişilerin

davranışlarını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koyar (Sargut, 2015, s. 60). Otuzlu yılların başında, Ralph Linton ve Abram Kardiner toplumsal kültürün kişilik üzerinde oluşturduğu etkileri; sosyal karakter konusunu araştırırlar. Linton, “İnsanın İncelenmesi” (The Study of Man 1936) adlı eserinde yaptıkları çalışmalara dayanarak “kültürün sosyal bir veraset” olduğunu ileri sürer. Ona göre her kültürün içerisinde bir kişinin toplumda nasıl davranması gerektiğini belirten bir rol rehberi bulunur. Sosyal rollerin kişilerde bütünleşmesi; sosyalleşmenin birçok aşamalarıyla aile, okul, din gibi temel kurumlar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Bu bütünleşme toplumun üyelerinde gözlemlenebilen ‘benzer özellikler’ bütünü anlamına gelen temel kişiliği sosyal karakteri oluşturmaktadır (Jean, 2009: 178).

Ruth Benedict, İkinci Dünya Savaşı’nda ABD Savaş İstihbarat biriminde Uzak Doğu kültürleri ve Japonya üzerinde çalışmalar yapar. Benedict toplumsal kültür ve toplumsal karakter üzerine çalışmasını modernleşmiş bir Doğu toplumu olan Japonya üzerine yoğunlaştırır. Savaşın ardından 1946 yılında Japon ulusal karakterini çözümlediği “Kılıç ve Krizantem” adlı çalışması yayınlanır. Benedict’e göre; her kültür göze çarpan birkaç nitelik tarafından belirtilen özel bir örüntüye, bir modele göre kurulmuştur ve bu model kendi üyeleri için tipik bir kişilik oluşturur (Jean, 2009, s. 176). Benedict, yaptığı alan çalışmaları sonucunda insanı içinde yaşadığı kültürün biçimlendirdiğini, insanın kendiliğinden yaptığı davranışların, gösterdiği tepkilerin önemli bir bölümünün kültürel çevre tarafından belirlendiği görüşünü savunmuştur (Sargut, 2015, s. 60).

Kültürel değer boyutlarının kişisel değerlerin gelişimine temel teşkil ederek insanların tutum ve davranışlarını etkilediği, toplumda benzer yönelimler ve ortak bir karakter oluşturduğu son dönemlerde yapılan birçok araştırmayla da desteklenmiştir (Hofstede ve McCrae, 2004; Chelariu ve diğerleri, 2008).

Sosyal karakter bir toplumda yaşayan insanların öğrenme ve etkileşim yoluyla, kendi kültürlerinden kişiliklerine aktardıkları ortak değer ve anlayış biçimleridir. Froom, belli bir kültürün çoğu üyelerinin ortaklaşa paylaştığı değerleri-kültürel çekirdeği, sosyal karakter olarak tanımlar. Sosyal karakter toplumun üyelerini, toplumun genel istek ve kurallarına uygun yönde biçimlendirir (Fromm, 1995, s. 84). Bir toplumda topluca yaşamak, o toplumun fertlerine özgü olan ortak bir dinamik örgütlenme gerektirir. Bu dinamik örgütlenme ortak karakterdir ve bir toplumsal yapıyı diğerinden ayıran en önemli özelliklerden biridir. Sosyal karakter içinde biçimlendiği toplumla birlikte değişir. Sosyal karakter tarih içinde olduğundan aynı zamanda tarihsel bir karakterdir. Kimi yanlarıyla kuşaklar boyu devam eder (Ergun, 2000, s. 86). Bir toplumda kişilerin davranışlarında çok açık gözlemlenebilen ve onu diğer kültürlerden ayıran bütünlüğü ortaya koyar (Türkdoğan, 1996, s. 24). Toplumsal koşulların ve bununla birlikte değerlerin değişmesi durumunda sosyal karakter de değişmektedir. Toplumsal değişimin yarattığı yeni ihtiyaç ve kaygılar sosyal karakteri de etkilemektedir (Tezcan, 1997, s. 106). Toplumdaki kişiler arasında ortak olan dil ve inançlar, çocuk yetiştirme uygulamaları, adetler, görenekler aynı kaldığı sürece toplumsal hafıza canlı kalmakta, toplumsal zihniyet nesilden nesile aktarılmaktadır (Göka, 2009, s. 241). Aynı kültürü paylaşanlar kendi kişisel ve toplumsal hayatlarına belirli bir anlam veren ortak bir dünya görüşüne sahip olmakta bunun sonucunda önemli konularda ortak bir karara, ortak bir yargıya yönelmektedirler. Belli değerlerin korunmasına inandıkları için, aralarında ister istemez bir sosyal dayanışma oluşmaktadır (Sığırı ve Tıgılı, 2006, s. 328-329).

Toplumsal kültürün kişilikteki ifadesi olan sosyal karakter toplumdaki her kişi üzerinde aynı ağırlık ve yönlendirici etkiyi göstermez. Çünkü her insanın öyküsünde diğerinden farklı olan

süreçler vardır. Kişilerin mizaçları, algısal seçicilikleri, yetiştirilme tarzları, ebeveyn tutumları, aldıkları eğitim, dini inançlar, alt kültürler, farklı kültürlerle etkileşim gibi birçok faktör sosyal karakter oluşumuna etki eder. Bununla birlikte tarihsel birikimin ifadesi olan bir kültürü yaşamak toplumun her bir üyesinde az veya çok benzer özellik ve yönelimleri ortaya çıkarır.

Çalışmamızın amacı yönetim literatüründe üzerine yeterince odaklanılmamış olan Türk sosyal karakterini, öne çıkan özelliklerini ve yönetim ilişkilerine etkisini belirlemeye yönelik kuramsal bir çözümleme yapmaktır. Çalışma öncü niteliğiyle; konuya ilişkin yapılabilecek saha çalışmalarına kuramsal katkı sağlaması açısından önem taşımaktadır.

2. TÜRK SOSYAL KARAKTERİ

Anadolu'nun son bin yılında hâkim unsur olan Türk toplumu oluşturduğu kurumsal yapılarla, diğer kültürleri etkilemiş ve toplumsal yapıya yön vermiştir. Türk kültürü, Selçuklu ve Osmanlı döneminde çok kültürlü Anadolu toplumunun ana rengi olmuş, Cumhuriyet modernleşmesinin Türk milliyetçiliğine dayanan ulusalcı politikalarıyla birlikte ise egemen kültür konumuna gelmiştir. Bu egemen kültür toplumu oluşturan insanlar arasında benzer davranış ve tutumların sergilendiği ortak bir toplumsal karakter doğurmuştur.

Ergun'a göre yaşanan tarihsel sürecin bir sonucu olarak Türk kültürü merkezde olan, Türkiye'nin egemen kültürüdür. Türk kültür yapısı, etnik kökenleri ve inançları farklı da olsa bütün vatandaşlar için benzer özellikler, ortak bir toplumsal kişilik oluşturmaktadır (Ergun, 2000, s. 182). Türklük etnik özelliklerin ötesinde binlerce yılın birikimiyle biçimlenen bir zihniyet, bir dünyayı algılama tarzıdır. Türkler tarihin hiçbir döneminde ırkçı olmamışlardır. Farklı coğrafyalarda devlet kurabilmelerinde en büyük etkenlerden biri de bu özellikleridir. Tarih boyunca Türkler girdikleri her coğrafyanın yerli halklarıyla evlilik ilişkileri kurarak kaynaşmış, irki özellikleri değişmiş ve zenginleşmiş bir toplumdur.

Açık tenli, sarışına yakın kumral olan eski Türkler'in gözleri çekik değil badem şeklindeki ve elmacık kemikleri de çıkık değildi. Türkler yurtlarını değiştirdikçe yeni yerleştikleri yerlerin halklarıyla kolayca karışmış, zamanla onların fiziki özelliklerini almışlardır. Doğu ve kuzeye göçenler, Moğol; batıya yönelenler İran, Arap, Kafkas veya Slav halklarının beşeri biçimlerini almışlardır (Duralı, 2018, s. 40). Bu nedenle Türklerde davranışlara yön veren biyolojik-irki özelliklerden çok kültürel değerler olmuştur. Türklük irki olmaktan çok kültürel bir bağdır; farklı etnik dokudan veya kültürden gelse de insanların dünyayı aynı kültürel değerlerin penceresinden okumasıdır.

Türk sosyal karakteri üzerine yapılan çalışmalar daha çok literatür taramalarına, tarihsel gözlem ve deneyimlere dayanmaktadır. Roux, Uygurlardan Osmanlı İmparatorluğu'na kadar Türklerin binlerce yıldır değişmeyen ortak karakter özellikleri olarak şu nitelikleri ifade eder: Maddî ve manevî sağlamlık, onura verilen önem, verilen söze sadık kalmak, ihanet edenlere karşı acımasızlık, ırkçılığın olmaması. Askeri toplumsal örgütlenmenin doğurduğu; gözü peklilik, kendisinin ve başkalarının hayatını hiçe saymak, savaşanlar arasında dayanışma ve üste kesin itaat (Roux, 1991, s. 19). Duralı'ya göre ise, dil ve devlet şeklinde teşkilatlanabilme, ordu yönetme becerisi ve ırkçılıktan, soy saplantısından uzak olma Türklerin tarih boyunca süreklilik gösteren temel özellikleri olmuştur (Duralı, 2018, s. 31).

Bir toplumdaki halk oyunları o toplumun sosyal karakterini anlamada önemli bilgiler sunar. Türkiye'nin farklı bölgelerinde oynanan Zeybek, Horon, Bar ve Kafkas halk oyunlarında;

dayanıklılık, güç, cesaret, yiğitlik, eril hareketler ve savaşçı karakter gibi ortak unsurlar öne çıkar. Halk oyunlarımızdaki Karadeniz Uşağı, Erzurum Dadaşı, Ege ve Ankara Efesi figürleri bölge insanının; yiğitlik, mertlik ve yardımlaşmayı temsil eden savaşçı imgesinin halk oyunlarında canlandırılmasıdır.

Mikusch, 1929 yılında yazdığı *Gazi Mustafa Kemal, Asya ile Avrupa Arasındaki Adam* adlı eserinde Türk sosyal karakterine ilişkin şu değerlendirmeleri yapar:

“Türk bekleyebilme yeteneğine sahiptir. Sabrı taşmadan bekleyebilir. Soğukkanlıdır, çevresindeki dünyayı pek az umursar. Azla yetinme gücüne sahiptir ve tokgözlüdür. Köylü alışkanlıklarından kaynaklanan yalın bir alçakgönüllülüğü vardır. Yoksulluğa katlanmada, hiç bitmeyecek gibi görünen sıkıntılara, aksiliklere dayanmada, hiçbir şey yapmadan durabilir. Daha az düşünür, bu nedenle çaresizliğe daha kolay rıza gösterir. Sabırlı bekleyişini, yazgının bir belirtisi olarak görür (Mikusch, 2000, C. 4, s. 5-6).”

Anadolu köylüsünün, yaşamındaki sadelik, iddiasızlık, kanaat ve fedakârlık siyasi ve ekonomik buhranlara dayanmasında ona güç veren manevi unsurlar olmuştur (Tezcan, 1997, s. 192). Sabrederek direnmek Türklerin karakteristik özelliğidir. Türkler büyük zorluklara, ani değişimlere karşı inanılmaz bir sabır ve metanet gösterirler (Göka, 2009, s. 148). Göka'ya göre Türklerin tarih içerisinde süreklilik gösteren temel özellikleri; parçalı toplum yapıları, savaşçılıkları, güçlü aile ve akraba bağları, ilişkilerinde sözlü kültürün baskınlığı, paraya ve rasyonaliteye değil potlaca dayanan kültür özellikleri, ırkçı olmamaları, dinsel hoşgörüler ve uygarlıklar arasında aracı olmalarıdır (Göka, 2010, s. 154; Göka, 2006, s. 203).

İkinci Dünya Savaşı başlangıcındaki bir İngiliz istihbarat raporunda Türklerin karakteristik özellikleri şöyle tanımlanır:

“Türkler doğal bir onur, kendini denetleme ve kibarlık mirası almışlardır. Yalnız, adaletsizlik ve hakarete şiddetle tepki gösterirler. Büyük kişisel cesaret, yiğitlik ve güvenilen lidere bağlılık gösterirler. Gururlu, inatçı, hiyerarşiye saygılı ve ağzı sıkıdırlar. Tehditlere tepkisiz kalmayan Türkler, saldırıya geçmekte çabuk, ancak dostlukta kalıcıdırlar. Ne var ki bu askeri nitelikler, ilerlemeyi de sınırlar. Sultanın divanında olduğu gibi, kişisel başarı güçlünden ihсан almaya bağlı kalır (Rubin, 1989, s. 24).”

Hotham Türklerin öne çıkan ayırt edici meziyetlerinin; onur, içtenlik, nezaket, misafirperverlik, fizikî cesaret ve dayanıklılık olduğunu belirtir (Hotham, 2000, s. 53). Türkler cana yakın, heyecanlı, kuraldışı olmayı seven bir millettir (Bozkurt, 2014, s. 136). Misafirperver, pratik zekâlı, yardımsever, cengâver ve kolay aşka gelen insanlardır. Doğalarında ırkçılık yoktur. Türklerin çoğu, duyguları ne olursa olsun, kendilerine hakaret edilmediği ve dokunulmadığı sürece farklı din, mezhep ve ırklara karşı nazik ve hoşgörülüdür (Tekinalp, 2015, s. 35).

Türk insanı ikram etmeyi sever. Diğerine ikram etme davranışı çoğu zaman sınırlarını aşarak gelirle orantısız cömertliklere, güç gösterisine ve gösterişe dönüşebilir. Göçebe Potlaç anlayışının ilişkilerdeki yansımaları olarak yardımlaşma; nişan, düğün, sünnet, yeni ev alma, bayram gibi olaylarda karşılıklı hediye alışverişi olarak kendini gösterir. Türklerde hayırseverlik, yardımlaşma, misafirperverlik, hoşgörü değerlerinin biçimlenmesinde İslam dininin önemli etkisi olmuştur. Toplumun genelinde merhamet ve acıma gibi duygusal yönler özellikle güçsüzlere, kadınlara ve çocuklara yönelik yardım davranışlarında kendini gösterir (Tezcan, 1997, s. 232). Türkler kendinden bir şeyler isteyene karşı oldukça duyarlıdır. Düşküne acır, ona yardım eder. Yalnız bu durum kısa sürelidir. Uzun dönemli sosyal

amaçlara yönelik, sosyal sorumluluk isteyen meselelerde planlama ve katılım düzeyleri son derece düşüktür (Tekinalp, 2015, s. 46).

Ergun'a göre, Türk halkının çoğunluğu: Esneklikten yoksun, baskıcı bir eğitimle yetişir, korkuyla biçimlenir. Çoğunluğu başta *devlet korkusu* olmak üzere, *düşman korkusu*, *bölünme korkusu*, *kaybetme korkusu* gibi birçok korkuyla çevrilmiştir. Erkek egemen kültürle koşullanmış, topluma ve devlete bağımlı insanlardan oluşur. Devlet otoritesinin üstün tutulmasından yanadır. Değer sistemini hiyerarşik ilişkilerde yaşar. Etnik ve dinsel kimliklere önem verir. Nemelazımcıdır, sorunlar karşısında öne geçme ve toplumsal sorumluluk duygusu zayıftır. Birbirine benzemeyi çok sever, ayrı durmaktan korkar. Tehditten çabuk etkilenir. Belirli koşullarda hoşgörülü ve uzlaşmacıdır. Aileye, geleneklere bağlı ve misafirperverdir. Eğlenmesini bilmekle beraber hüznü neşesinden daha yoğundur (Ergun, 2000, s. 177-178).

Ortaylı'ya göre Türk insanının merak duygusu zayıftır. Türk toplumunda ilmi araştırma niteliğindeki merak duygusu, çok az insana has olan bir özelliktir (Ortaylı, 2007, s. 10). Türk insanı bilmediğini ifade etmekten, bilmediği yerde öğrenmek için soru sormaktan korkar. Toplumun büyük çoğunluğunda; bilmediğinin farkında olma, olayların nedenlerine inme, soru sorma, analiz etme, somut delil üretme gibi araştırma becerileri yeterince gelişmemiştir. Genellikle ortalama Türk insanı derinlemesine olmaktan çok yüzeysel düşünür. Seçimlerini akılcı analizlerden çok sezgisel ve duygusal olarak yapar.

Günümüz toplumsal ilişkileri değerlendirildiğinde genel olarak Türk insanı kendinden çok çevresindeki insanları değiştirmeye çalışır. Başarının kaynağını bilgi, ehliyet ve yetkinlik yerine, etkili bir çevreye sahip olmaktan görür. Planlı çalışmak yerine, düzensiz çalışmaya yatkındır. Azimden çok şansı önceler. Uzun dönemli düşünmek yerine, günü kurtarmaya çalışır. Kolay olana, daha önce denenmiş ve yapılmış olana yönelir. Sürekli öğrenmek, kendini yenilemek yerine, başkalarının yaptıklarını yinelemeyi tercih eder. Sorunları doğrudan söylemek yerine, dolaylı söyler. Daha çok söylemez, söylenir. Hayatının sorumluluğunu üzerine almak yerine sorumluluğu kendi dışındaki, kurum, olay ve güçlere yükler. Duygular içinde hüznün, neşe ve umuttan önce gelir. Olayları değerlendirirken duyguları daha ağır basar. Olumsuz durumlara iyimser ve etkin yaklaşımdan çok karamsar ve tepkisel yaklaşır. Yeni bir alana yönelirken nasıl yapabileceğini düşünmeden önce neden yapılamayacağını düşünür. Fırsatlardan çok tehditlere, yetkinlikten çok zayıflıklara odaklanır (Toktamışoğlu, 2004, s. 76).

Baltaş 2001 yılında 317 yöneticinin katılımıyla Türk insanının ayırt edici özelliklerini belirlemeye yönelik bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmaya katılan yöneticilere göre Türk insanının öne çıkan olumlu özellikleri seçilme yüzdeleri oranlarına göre; duygusal, yardımsever ve sıcakkanlı olmasıdır. Gelenekçi olmak, yöneticiler tarafından nötr bir özellik olarak değerlendirilmiştir. Olumsuz özellikleri ise seçilme yüzdeleri oranlarına göre; fevri ve asabi, kadercı, acelecı, dedikoducu, disiplini sevmeyen ve kaytarmacı olması şeklinde sıralanmıştır (Baltaş, 2005, s. 46-49). Katz Türk insanının iş yapış tarzına ilişkin şu değerlendirmelerde bulunur. Türkler, aynı anda birden çok eylemin peşinde olur ve paralel hedeflere odaklanırlar. Türkler, diğer takımın üyeleri arasındaki anlaşmazlıklardan çok iyi yararlanırlar. Takımların yönetiminde her bir üyenin açıkça tanımlanmış rollerle uyumlaştırılması hayati önem taşır. Bir ekip üyesinin değiştirilmesi yeni bir ilişki geliştirme sürecinin başlamasını gerektirir. Bu nedenle bundan mümkün olduğunca kaçınılmalıdır (Katz, 2017, s. 2, 4).

Türk kültürünün insanların zihnindeki biçimlenmesi olan Türk sosyal karakteri toplumdaki ilişkiler ve iş yapış tarzlarında kendini göstermektedir. Kişilerin davranışlarını etkileyen bu ortak zihinsel program; bazen sıkıştığında neler yapacağı tahmin edilemeyen bir toplumsal güç olarak bazense toplumsal gelişime ket vuran, kendi varlığını frenleyen engeller olarak kendini gösterebilmektedir.

3. GELİŞİMİ FRENLEYİCİ TÜRK SOSYAL KARAKTERİ ÖZELLİKLERİ

Türk toplumunun günümüze ulaşan ilk yazılı kaynakları Göktürk Devleti kurucuları tarafından 732 ve 735 tarihlerinde diktirilen Orhun Yazıtları'dır. Bu yazıtlarda devletin kurucuları Kültigin ve Bilge Kağanın ağzından toplumsal çözülmeye neden olan Türk karakter özellikleri olarak; güçlü düşman medeniyete öykünme ve ona duyulan hayranlık, toplumsal hafıza zayıflığı yaşadığı olayları çabuk unutma, çok parçalı toplumsal yapı bütünlüğü oluşturmada zorlanma ve kardeş kavgaları boylar arası çatışmalar vurgulanır.

“Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırp, konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş... Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok, Türk milleti öldün; Türk milleti, öleceksin!

Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin. Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için, beslemiş olan kağanının sözünü almadan her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin.

Beyleri, milleti ahenksiz olduğu için, Çin milleti hilekâr ve sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, küçük kardeş ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, bey ve milleti karşılıklı çekiştirdiği için, Türk milleti il yaptığı ilini elden çıkarmış... Türk Beyler Türk adını bıraktı. Çin adını tutup Çin kağanına itaat etmiş...” (Ergin, 2013, s. 13-15).

Göktürk Hakanı Bilge Kağan'dan bin yıl sonra bir dış göz; Osmanlı Devleti'nin son döneminde on dört yıl Trabzon'da İngiliz konsolosluğu yapmış olan Elçi Logdvurd, Türk karakterindeki çatışmacı yapı nedeniyle bir amaç etrafında toplanamama özelliğine dikkat çeker:

“Siz Türkler bireyden bireye iyi insanlarsınız, fakat toplumsal bütünü pek kötü. Biz Frenkler ayrı ayrı pek kötü adamlarız, fakat toplum bütünü olarak iyiyiz (Shirer'den Aktaran, Bozkurt, 2014, s. 120).”

Edebi eserlerinde tarihsel ve sosyolojik çözümlenmeleriyle öne çıkan Kemal Tahir de, Türk toplumunun gelişimini frenleyen özellikler olarak kendi içindeki parçalanmışlığa, ayrışma ve çatışmaya dikkat çeker.

“Biz kalbimizin fesatlığından battık. Rus'un Çarı 'Osmanlı'yı top yıkamaz, fesatlık yıkar' demiş (Tahir, 1969a, s. 279). Balkan Harbi'nden beri hep aynı der! Rumeli-Anadolu ayrılığı... İttihatçı -İtilafçı ayrılığı... Müslim-gayrimüslim ayrılığı... Seferberlikte, ordudaki Alman-Osmanlı çekişmesi... Türklük-Araplık davası... (Tahir, 1977, s. 448).”

Türk insanındaki otorite ve güç arayışı, yönetme ve hâkim olma eğilimi, ortak bir değerler sisteminde birleşilemediğinde toplumsal bütünlüğe zarar veren bir iktidar mücadelesine dönüşebilmektedir. Grupsal dayanışma toplumsal bütünlüğün önüne geçerek ayrışma ve çatışmaları doğurmaktadır. Türk insanındaki bazı sosyal karakter özellikleri yönetim ilişkilerinde ve toplumsal gelişimde yavaşlatıcı ve frenleyici bir rol oynamaktadır.

Tablo 1. Gelişimi Frenleyici Türk Sosyal Karakteri Özellikleri

Sıra	Frenleyici Özellikler	Temel Nedenler	Olası Sonuçlar
1	Hüzün	Göçler, savaşlar, kıyımlar, kıtlıklar.	Acıyı yüceltme, mağdurun yanında yer alma.
2	Kişi ve Olaylara Duygusal Yaklaşım	Akılcı analiz yerine duygu ve sezgilere öncelik verme, acelecilik, özden çok şekli değerlendirme.	İlkeler yerine kişileri tartışma, sorunları kişiselleştirme, ötekini suçlama.
3	Uçlara Eğilim	Otoriteyi yüceltme, itaat ile isyan (özgürlük) arasındaki gerilim.	İnsanları aşırı uçlara göre sınıflandırma, toplumsal sinerjinin zayıflaması.
4	Kısa Vadeli Zaman Algısı	Uzun süreli göçebe ve kırsal yaşam tarzı.	Kısa vadeli düşünme, bütünsel ve uzun vadeli planlamada zayıflık.
5	Planlama ve Uygulama Zayıflığı	Uzun süreli göçebe yaşam tarzı, düzensiz çalışma alışkanlığı, acelecilik, başarı ve çokluğa nitelikten fazla önem verme.	Problemlerin krize dönüşmesi, kaynak israfı, atalet, yeteneğin engellenmesi.
6	Pratik Zekâ	Zorlu yaşam koşulları, göçler, göçebe yaşam, otorite baskısından kaçma.	Bütünsel olmayan günü kurtaran anlık çözümler, işin kolayına kaçma, kuralları esnetme, suiistimal.
7	Taklit	Hızlı sonuca ulaşma eğilimi, akılcı analizlerden kaçınma, yetersizlik duygusu, denenmiş olana güven, riskten ve belirsizlikten kaçınma.	Değerlerden uzaklaşma, ilkeleri esnetme, bağımlılık, kazanma hırsı, israf, aşırı tüketim.
8	Gururla Yetersizlik Arasında	İmparatorluktan ulus devlete geçişi, galipken mağlubiyeti kabullenememe.	Kendi gücünü abartma, gerçekçi olmayan değerlendirmeler, baskı karşısında geçmişe sığınma.
9	Otoriterlik Güce Eğilim	Güçlü devlet geleneği, ataerkil aile yapısı, grup dayanışması, sözlü kültür, geçmişte göçebe ve kırsal yaşam tarzı.	Hiyerarşik ilişkiler, güce ve makama saygı, katı merkeziyetçilik, öz kontrol zayıflığı, otorite kaynaklarına bağımlılık.
10	Zayıf Güven Duygusu	Savaşlar, kıyımlar, kardeş kavgaları, göçler, grup dayanışması, siyasi ve ekonomik krizler.	İşbirliğinde zayıflık, toplumsal sinerji oluşturamama, ekip çalışmasında zayıflık, kıskançlık, yetenekli olanı engelleme, dolaylı iletişim.
11	Eleştiriye Tahammülsüzlük	Zayıf güven duygusu.	Eleştirenleri dışlama ve suçlama, hataları örtme, gerçeği çarpıtma, riyakarlık, dedikodu.

12	Gösteriş Düşkünlüğü	Güç arayışının güvensizlikle birleşmesi.	İhtiyaç dışı tüketim, aşırı kaynak israfı, sermayenin yatırıma değil servete dönüştürülmesi.
13	Öz Denetim Zayıflığı	Otoriter, hiyerarşik ilişkiler.	Otorite yokluğunda kurallara uymama, kamu malına zarar verme, hakları gasp etme.
14	Saldırganlık Eğilimi	Geleneksel değerlerin çözülmesi, modernleşme, güvensizlik, otorite ve gücü yüceltme, bastırılmış duygular.	Problemleri saldırgan davranışlarla çözme eğilimi, şiddet ve suçların yükselmesi.

3.1. Hüzün

“Bizim millet acıya alışmış... Biz hepimiz bahtsızlığa o kadar alışmışız ki, sevinç anormal geliyor. Bilmez misiniz, bizde yüksek sesle gülmek ayıpların başında sayılır. Hele çocuklar için... Sonra hocalar bize cennetin sevinçleri yerine durmadan cehennemi belki de bu sebeple anlatırlar (Tahir, 1969b, s. 232).”

Türkiye toplumu; savaşlar, göçler, yoksulluklar ve çaresizlikler içinde yoğrulmuştur. Bu nedenle insanımız eğlenirken bile hüznünlü şarkı ve türkülere yer verir (Tezcan, 1997, s. 235). Türk insanı kendini üzüntüye bırakmaya yatkındır. Şarkılarının büyük bir çoğunluğu, hüznünlüdür (Hotham, 2000, s. 44) Türk sanat müziğinin ana konuları aşk, hüznü ve hasrettir (Güriz, 2008, s. 121). Hüznü Türkiye insanının ayırıcı bir özelliğidir.

Hüznü şiir geleneğimizin de en belirgin çizgisidir. Ahmet Haşim, *melali anlamayan nesle aşına değiliz*, Hilmi Yavuz, *hüznü ki en çok yakışandır bize*, Süreyya Berfe, *şirim hüznümün içinde yaşar* der (Ergun, 2000, s. 156).

Toplumun çok farklı kesimlerince dinlenen arabesk veya pop müziğinin şarkı sözleri de çoğunlukla acı çeken, aşkına ihanet edilen, terkedilen, dünyadan umudunu kesmiş kadın ve erkeklerin hikâyeleridir (Tekinalp, 2015, s. 72).

Acıyla dost, acıyla yoldaştır Türk insanı. Acı çektikçe mutlu olmaya yönelik bir eğilim gösterir. Türk toplumunda acılara karşı koyma, acılara direnme daha çok acıdan geçer (Bozkurt, 2014, s. 245, 248). Türk siyasal yaşamı da acıyla yoğrulmaya düşkünlüdür. Mağdurun yanında yer almak Türk seçmenin temel bir yönelimi olmuştur. Türk seçmeni mağdur olduğuna inandığını iktidara yükseltir.

3.2. Kişi ve Olaylara Duygusal Yaklaşım

“Türklerde genellikle hayallere ağırlık vermek, gönülden geçen istekleri gerçekmiş gibi ele almak, her şeyi oldukları gibi değil de, düşünmüş oldukları gibi görmek ve yanıldıklarını anladıkları zaman, bundan kolayca bir kendini beğenmişlik haline geçmek eğilimi vardır (Mikus, 2000, C. 2, s. 20-21).

Bana kalırsa, Türklerin *Doğulu* yanlarından biri de, ilkeler yerine kişilerle uğraşmaları, kişisel sevgi ve kinlerinin etkisinde kalmadan, soğukkanlı yargılara varamamalarıdır (Hotham, 2000, s. 115).”

Sağduyu tedbirli olmayı, düşünmek için zamanı iyi kullanmayı, olayları akla vurup sonuca varmayı gerektirir. Oysa Türkler de duygusal ve aceleci eğilim baskındır. İnsanımız, karşı tarafı iyice dinleyip, düşüncelerini muhakeme ederek değerlendirmekte zorlanır. Türk’ün

kalbi de kafası da aynı frekansta işler. Zevk alıyorsa hayrandır, hayransa zevk alıyordur (Tekinalp, 2015, s. 28,102). İster sokakta isterse mecliste olsun Türk insanı birbiriyle ilkelere değil, sembollerle kavga eder. Nefret ettiğinin sevmediğini sever ya da nefret etmez. Nefret ettiğinin sevdiğinden nefret eder ya da sevmez. Türk'ün sevmediği bir kişi veya kurum bir şeyi iyi veya kötü olarak dayatıyorsa, Türk hiç sorgulamadan onun tam aksini düşünmek veya yapmak eğilimindedir (Tekinalp, 2015, s. 16-17).

Türk toplumunda genellikle ilişkilere mantıklı değerlendirmelerden çok duygular egemendir. Olayları değerlendirirken derinlemesine analiz yapmak yerine yüzeysel tartışır ve kişiselleştiririz. İlişkileri daha çok dostluk ve düşmanlık kavramları yönlendirdiği için taraflar gruplara ayrılır. Davranışlar “biz ve onlar” olgularına göre yapılandırılır (Tezcan, 1997, s. 234). Günlük ilişkilerde, dostlardan seilmeyen kişilere karşı tavır koyması istenir. Topluluktan iki kişi arasında derin anlaşmazlık olduğunda, birinin seçilip öbürünün dışlanmasına dek varılır.

Toplumumuzda kişiler arası ilişkilerden, siyasi ilişkilere kadar baskın olan mantıktan çok duygusal yaklaşımdır (Bozkurt, 2014, s. 227). Değerlendirmede duygusallığın öne çıkması yönetim süreçlerinde insanların alıngan tutumlar sergilemelerine neden olmakta (Tekinalp, 2015, s. 20), hemen hemen iktidara gelen her parti, bu vatani en çok kendilerinin sevdiğini ve koruduğunu göstermek için rakiplerini vatan hainliği ve düşmanla işbirliği yapmakla suçlayabilmektedir.

3.3. Uçlara Eğilim

“Bir Türk, dost olursa, çok içten bir dost olacak anlamına gelir. Aslında, Türklerin ya dostu, ya da düşmanı olabilirsiniz: Tarafsız, objektif olmak imkânsızdır. Öyle bir şeye kalkışacak olursanız, hele kritik dönemlerde, ya kaypak, ya da ikiyüzlü olmakla suçlanırsınız (Hotham, 2000, s. 49).”

Türkiye’de yaşamının özelliklerinden biri de uçlar arasında gidip gelmedir. Bugün göklere çıkarılan, ertesi gün beş para etmez olabilir. Türkler’in yedi düvele bedel olduğunu söyleyen bir kişi, başka bir gün adam olamayacağımızdan yakını (Vassaf, 2008, s. 69). Türkler için gri renk olmadığından her şey siyah ve beyaz olarak görülür. Bir şey ya iyidir ya da kötü, arası yoktur (Tekinalp, 2015, s. 26).

Türklerin iktidarla kurdukları ilişkileri itaatle isyan, mekânla kurdukları ilişkileri de sebatsızlıkla sabır arasında gidip gelen çelişkili bir ruh haline yol açmıştır (Göka, 2009, s. 148). Otoriteyi yüceltmeyle olayları değerlendirmede aşırı uçlara eğilim gösterme arasında pozitif bir ilişki vardır. Aşırı otoriter davranışlar gösteren kişiler olay ve kişileri (zengin-yoksul, doğru-yanlış, siyah-beyaz) gibi iki farklı kategoride değerlendirme eğilimindedir. Değerlendirmede ara değerler ve farklılıklar göz ardı edilir. Böyle kişiler esnek düşünmekte, hoşgörü göstermekte zorlanırlar. Ancak kendilerine benzeyen insanlara değer verir ve onlarla anlaşırırlar (Danesh'den aktaran Kulaksızoğlu, 2001, s. 122-123). *Ya bu deveyi güdersin ya bu diyardan gidersin, kırk katır mı kırk satır mı? ya iş beğen ya yer beğen, beğenmiyorsan işte kapı işte sapı, ya sev ya terk et* toplumsal ilişkiler içinde çok sık duyulan ve ilişkilerimizde aşırı uçlara eğilimi yansıtan deyimlerimizdir.

İnsanımız genellikle iki seçeneğin dışında bir üçüncüsünü düşünmeme eğilimindedir (Tezcan, 1997, s. 235). Toplumumuzda olayları ve insanları anlamaktan çok; *iyi-kötü, doğru-yanlış, ilerici-gerici, melek-şeytan, sağcı-solcu* gibi iki uç arasına hapseden değerlendirmeler yapılır.

Mutlaka bir yanda olma ve o tarafın tüm ilke ve düşüncelerine katılma dayatması sonucunda, yenilik, birleştiricilik ve toplumsal sinerji yok edilir.

3.4. Kısa Vadeli Zaman Algısı

“Bu toplumda pragmatist tipler, uzun vadeli projelere fazla itibar etmiyor. Reformdan, üç senede meyvesini toplayacağı projeleri anlıyor... Bu köylü zihniyetidir. Küçümsemek için söylemiyorum. Köylü tabiatla mücadele halindedir ve karnını doyurmak zorundadır. Elli sene sonra meyve verecek ağaçla değil, üç senelikle uğraşır. Bizde de böyle bir hava var. Hiç kimse; yirmi senede netice verecek bir okulla uğraşmaz, ne bakan, ne de bir bürokrat (Ortaylı, 2007, s. 12).”

Zamanın kullanımı alanında toplumlar arasındaki farklılaşmayı saptamanın en kolay yollarından biri, insanların *dakiklik* konusundaki davranışlarını gözlemektir (Kartarı, 2014, s. 198). Örneğin, Alman kültüründe bir görüşmeye en çok beş dakikalık bir gecikme hoşgörüle karşılanırken, Türk kültüründe bu yarım saate kadar çıkabilmektedir.

Türk toplumunun günlük yaşamında zaman kesinliği bulunmaz. Bu durum kişinin bilincine göre belirlenmiştir ve kişiden kişiye değişir. Kısa bir süre için işyerinden uzaklaşmak durumunda kalan işletmeci kapıya *hemen geliyorum* türünden bir uyarı asar. *Hemen*'in ne zaman olduğunu kimse bilmez.

İnsanımızın, trafikte aceleci, sabırsız, hız tutkunu bir tablo sergilemesine rağmen zamanı akılcı değerlendirme alışkanlığı bulunmaz. Ülkemizin kırsal kesiminde zaman genellikle esnek algılanan bir süreçtir. Zaman ölçümü saat ve takvimden çok, gün doğumu, gün batımı, kuşluk vakti, ikindi vakti, ürün ekimi, hasat, bayram, koç katma, cemre gibi günün, ayın, yılın, farklı zaman dilimlerine göre belirlenir (Bozkurt, 2014, s. 206-209). Türk toplumunda zaman, çok küçük parçalara bölünmez. Genelde Türk insanı, zamanı küçük birimler olarak algılamaz. *Beşi beş geçe* yerine *beş civarı* ya da *beş, beş buçuk* gibi esnek zaman tanımlamaları yapar (Sargut, 2015, s. 71).

Toplum yapımızda genel anlamda zamanı planlı ve tutumlu kullanma alışkanlığı gelişmemiştir (Bozkurt, 2014, s. 208). Bunun bir sonucu olarak telefonla yapılan iş görüşmeleri sohbete ve dertleşmelere dönüşür. Uzayan telefon konuşmaları kurumların hem zamanını hem parasını tüketir. İşyeri ziyaretleri de bir tür çay sohbetine dönüşür. Ziyaretçi, çalışanın iş yerindeki konumunu umursamaz. Arkadaşıysa çalışma ortamında da ondan aynı ilgiyi bekler. Gereksiz zaman kullanımının işten, emekten, başkasının hakkından çalmak olduğunu düşünmez.

3.5. Planlama ve Uygulama Zayıflığı

“Türk milleti kahramandır, hayatını feda etmek lazım geldiği zaman, ne çoluğunu ne çocuğunu düşünür, ölüme gitmekte tereddüt etmez. Fakat eğer Türk milletine dersiniz ki, gelecekte başımıza gelmesi muhtemel bir tehlikeyi önlemek için, her gün bir kuyudan bir kova su çekeceksiniz; o zaman durur, belki bir iki gün bu suyu hatır için çeker, sonra yavaş yavaş bu görevi ihmal eder... Ta ki tehlikeyle karşılaşınca kadar. İsmet İnönü. (Baban'dan Aktaran, Bozkurt, 2014, s. 133).”

Türk insanı genelde çalışkandır. Tembellik ve aylaklıktan hoşlanmaz. Kazanç umudu gördüğü yerde emeğini esirgemez. Türk halkının işten soğumasının nedeni, bilinçsiz ve düzensiz çalışma alışkanlığıdır. Gerçekte tembel değil, amaçsız çalışma nedeniyle yılığdır (Bozkurt, 2014, s. 186-187).

Türkiye’de uzun vadeli düşünme ve planlama kurumsal ve kişisel ilişkilere yeterince yerleşmemiştir. Plansızlık ve organize olmadan harekete geçme, toplum içinde bir erdem gibi değerlendirilir. Bu durum *kervan gide gide göçünü düzer, Türk’ün göçü yolda düzülür, Allah kuvvet versin hallolur, eyvallah yaparız, bir başlayalım da gerisi gelir* atasözleri ve deyişleriyle meşrulaştırılmaya çalışılır. Plansız ve yeterince organize olmadan sonuca ulaşılmaya çalışılır, çokluğa kaliteden daha fazla önem verilir. Bu durum eğitim, yönetim, şehirleşme ve ekonomiye kadar her alanda kendini gösterir. Ergin, *Türkiye Eğitim Tarihi* adlı eserinde eğitimin modernleştirilmesine de yansıyan bu özelliği şu ifadelerle resmeder:

“İkinci Meşrutiyet devrinde kemiyete çok ehemmiyet verildiği için miktar itibarıyla çok mekteplerimiz oldu. Fakat bu bir ilerleme midir? Ben bunda tereddüt ediyorum. Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet devirlerinde bakanlığın bir fikri takibi yoktu. İkinci Meşrutiyet devrinde hiç olmazsa bir fikri takip uyandı. Fakat hazırlıksızlık ve programsızlık devam etti. Fazla olarak bu devirde bence pek yanlış birkaç ilke de hüküm sürdü.

Çokluğa fazla önem verilerek keyfiyet ihmal edildi... Asıl iş başlamakta, iyi kötü başlamalı, iş kendi kendine yolunu bulur, düzelir dendi. Bu suretle ondan evvelki devirlerin hazırlıksızlığı ve plansızlığı da bir ilke haline getirildi.”

En mühim Maarif meselesi para meselesidir zannedildi. “Asıl iş parada, siz para bulunuz, ben muallimi Çin’den getirtirim” denildi. Bu ilkelerin hâkimiyeti maarifimize büyük zararlar verdi ve büyük fırsatları kaçırdı (Ergin, 1977, s. 1339).

Çoğunlukla insanımızın zengini de yoksulu da rahat yaşamayı sever. Her şeyin son derece düzenli olması insanımızı pek ilgilendirmez (Bozkurt, 2014, s. 135). Ülgener bu karakter özelliğinin yönetsel ve ekonomik hayata yansımaları şöyle ifade eder:

“Gücümüz yettiğince bol ve gösterişli tüketim, pahalı ve gösterişli arabalar, ev ve ofisler bugün de üretim çabamızın önünde ve ilerisindedir. İktisadi teknik karakter taşıması beklenen kuruluş yerinden, maliyet hesaplarına kadar birçok konuyu bir nevi el yordamı ile geçiştirmeye alışık bir ölçü gevşekliliği! Her şeyi nasıl olsa bir yolu yordamı bulunur havası içinde olurlarına bırakma alışkanlığı. Her şeyi kendi üstündeki ve dışındaki kuvvetlerle düzenlenmiş görme alışkanlığından gelen rahvet, yavaşlık ve ağırlık (Ülgener, 2006, s. 6).”

Türk insanının iş ve ilişkilerinde öne çıkan özelliklerinden biri de umursamazlık, uyuşukluk ya da ihmal olarak tanımlanabilecek davranışlarıdır (Hotham, 2000, s. 43). Genellikle yapılacak işleri sonraya bırakma ve işi hafife alma eğilimi içindeyizdir. Geleceğe ilişkin uzun vadeli planlamalar yapmayız. Genellikle yaptığımız planlara da uymayız. Bu eğilim halk arasında *yumurta kapıya gelince veya bıçak kemiğe dayanınca* ifadeleriyle karşılığını bulur.

Toplumda birçok insan hastalıklar iyice ilerleyince doktora gider. Birçok kazaların arkasında araçların bakımlarının yapılmaması, arızaların ihmali vardır. Bütçesini planlı olarak harcayan aile sayısı azdır. Olağanüstü durumlarda ne yapacağımızı bilemez, kredi almaya kalkarız. Bu durumun siyasal yaşamımızda da böyle olduğunu görürüz. Devlet kurumları ve belediyeler imar planlarının yapılması ve uygulanmasında genellikle düzensizdir. Yöneticiler değişince planlar değişir, birçok yatırım atıl konuma gelir veya yeniden yapılır (Tezcan, 1997, s. 180-181). Sonucunda devlet işlerinde olması gereken kalıcılık, verimlilik zincirinin halkası kopar. Yeni gelen yetkili, eskinin başlattığı çalışmayı sürdürmez, hatta bozar. Büyük bir emek ve kaynak israfı yaşanır. Aynı parti programıyla işbaşına gelen hükümetlerde bile bu eğilim devam eder (Bozkurt, 2014, s. 215-216). Bir bakan veya genel müdür değiştiğinde hükümet değişmiş gibi kadrolar, projeler değişir. Nitelikli projeler dolaplarda, yetkin insanlar danışman

kadrolarında tozlanır. Kaynaklar tükenirken, deneyimli yetkin insanlarda atalet içinde köreltilir.

Genellikle Türkler bir şeyi arzularlarsa, çabuk inanır, çabuk kızar, kararlarını acele alır, hemen işi bitirmek isterler (Tekinalp, 2015, s. 62). Demokrat Parti hükümetlerinde Sanayi Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yapmış olan Samet Ağaoğlu'nun söylediği “Biz yapalım da plan arkadan gelsin” ifadesi Demokrat Parti dönemine damgasını vurmuştur. Türk insanı yapacağı işi önceden planlayıp, hesaplayıp işe girişmek yerine *göç yolda düzelir* atasözünü ilke edinip, süreç içinde sorunların çözüleceği mantığıyla işe koyulur. Sorunlar çıkıp, daralma ve kriz başlayınca ise plansızlığının bedelini kayıp ve acılarla öder (Bozkurt, 2014, s. 215). Önlemler bir sel veya deprem gibi felaketler yaşandıktan sonra alınmaya başlanır ve olayın duygusal etkisi bittikten sonra da biter. Krizlere karşı önceden hazırlanma veya gerekli denetimleri yapma alışkanlığımız çok zayıftır. Plan yapılırsa bile kişisel ve grup disiplini içinde düzenli çaba göstermeyiz. Bir işe heyecan ve şevkle başlar yalnız sonunu getirmekte zorlanırız. *Türk gibi başla, İngiliz gibi bitir* deyiimi bu durumumuzu dile getirir (Tezcan, 1997, s. 180-183). Genelde risk almayı sever, kuralları pek önemsemez, onları aşmak için fırsat kollarız (Tekinalp, 2015, s. 97).

Planlı çalışma disiplin ve alışkanlık gerektirir. Türkler sıkıdüzen içinde çalıştıklarında verimli olurlar. En önemlisi de işin başında bu sıkı düzeni oturtma sorunudur (Bozkurt, 2014, s. 219, 134). Alman ve Japon toplumlarıyla aramızdaki ince ayırım da buradan kaynaklanır. Türk toplumu itaatli ama sıkı düzensiz, Alman ve Japon toplumlari hem itaatli hem sıkı düzenlidir.

3.6. Pratik Zekâ

Türk insanı pratik zekâlıdır. Çaresiz kaldığı durumlarda ucuz ve basit yöntemlerle çözümler bulma konusunda ustadır. Kavrayış ve kültürü doğrultusunda kendini hızla yeniliklere uyarlama özelliği vardır. Yaşantısına kolaylık getiren bütün teknolojileri hemen benimseyip kullanır (Tekinalp, 2015, s. 90-91). Türk toplumu, yeniliği üretmekten çok yenilikleri bünyesine almaya, kullanmaya ve dönüştürmeye daha eğilimlidir. Pragmatik, pratik ve kolaycı yapısıyla hızlı bir uyum becerisi gösterir (Güneş, 2010, s. 259, 274).

Türk pratik zekâsı toplumda genel olarak anlık çözümlere odaklanmış, elde var olan olanaklarla mevcut bir sorunu çözmeye yeteneğini ifade eder. Bu durum Türk toplumunun uzun süre bulunduğu tarihi-coğrafi koşulların ve zor yaşayış tarzının bir sonucudur. Pratiklik göçebe kültürün bir ürünüdür. Yokluk ve kaynak eksikliği ile doğrudan bağlantılıdır.

Türk usulü problem çözümünde iş yapılırken planlanır, işin nasıl yapılacağı yaparken öğrenilir. Başarısızlıkta ise kaderciliğe sığınılır, nasip ve kısmet kavramlarına atıf yapılır (Güneş, 2010, s. 265-266). Türk usulü problem çözümlerinde temel amaç mevcut problemin anlık tasfiyesi olduğundan, yeni çözümün yaratacağı çelişkiler çoğu zaman göz ardı edilir. Günü kurtaran ve durumu idare eden çözümler yeni problemler oluşana kadar uygun çözümler olarak görülür.

Türk usulü yaratıcılığın bir boyutu da sistemdeki mevcut açıklardan faydalanma potansiyelidir (Güneş, 2010, s. 272). Türk toplumunda otorite baskısıyla karşılaşıldığında pratik zekâ; hile, aldatma ve işin kolayına kaçmaya dönüşebilir. Otoritenin baskısı arttıkça, işin kolayına kaçarak, bazen anlık kestirme yollarla, bazen de yalan ve hileyle çözüm üretme yoluna gidilir. Psikolog Atalay Yörükoğlu bu eğilimi “otorite, karşı çıkılmayacak, baş edilemeyecek kadar güçlü olduğu zaman kurnazlık elde kalan tek silahtır” ifadesiyle açıklar

(Yörükoğlu'ndan aktaran Tezcan, 1997, s. 188). İşin başında bir otorite olmadığı zamanda işi gevşetmek, işten erken ayrılmak, işe gelmemek halk arasında ifade edilen haliyle *araziye uyum sağlamak* toplum içinde sıkça karşılaşılan, zekânın suiistimal için kullanıldığı durumlardır.

Modernleşmeyle birlikte ilişkilerde davranışlara rehberlik eden, ahlaki değerler ve geleneksel kurumlar zayıflamıştır. Bunun bir sonucu olarak insanımızın pratik zekâsı kâr güdüsü ve yükselme arzusuyla birleştiğinde daha fazla yolsuzluğa, hileye, aldatma ve hırsızlığa dönük çıktılar üretebilmektedir.

3.7. Taklit

“Gözümüz Avrupa’da. Neden? Çünkü hâkim sermaye ve hâkim kültür orada. Osmanlı’nın dik başı ağır ağır eğildi. O gün bugün dışa bağımlıyız. Hep ikinci el fikirleri kullanırız. İhtilalleri bile dış destek olmadan yapamayız. Taklit içimize işlemiştir.”

Kurduğumuz medeniyet esasen tarım toplumuna dayanıyordu. Biz sanayi kuramadık. Sanayi medeniyetini inşa edenlerin fikir ve eserlerini ya ithal ettik ya da taklit. Belki vahşi kapitalizmin kurduğu bu sanayi, bu medeniyet bizim inanç ve geleneğimize uymuyordu. Doğrusu bu... (Kutlu, 2009, s. 80, 119).”

Türkler taklide meraklı bir millettir, yalnız taklitte bile çok fazla derinliğine inmezler (Ortaylı, 2007, s. 164). Batı’dan devşirdiği kavramların önce içeriğini boşaltıp, sonra da onları baş tacı etmeyi çok severler (Ülsever, 2005, s. 7). Türk halkı görerek düşünüp, yaparak öğrenmeye eğilimlidir. Bir komşusu yapıp başarılı olmuşsa, ona özenip hiç araştırma yapmadan aynı işe girişir (Bozkurt, 2014, s. 88).

Kısa yoldan amaca erişmek eğilimi, bizi hazırcılığa alıstırmış, böylece taklitçilik özelliğimiz gelişmiştir. Avrupa ülkelerinden pek çok kanunu ithal etmiş, pek çok kurumu taklit etmişizdir. Medeni, Borçlar (1926) ve İcra İflas Kanunu’nu (1932) İsviçre’den; Ceza Kanunu’nu (1926) İtalya’dan; Ticaret (1926), Deniz Ticareti, (1929) ve Ceza Muhakemeleri Usul’ünü (1929) Almanya’dan; İdare Hukuku’nu (1929) Fransa’dan aldık. *Manevi göçebelik* olarak tanımlanabilecek olan taklitçilik sosyal ve iktisadi hayatın her aşamasında da gözlenebilir. Başarılı olmuş her ürünün arkasından taklitleri hayatımızın her alanında kendisini gösterir (Tezcan, 1997, s. 189). Türkiye toplumunun belirsizliğe toleransının düşük olmasına karşın örgütlerin ve yönetimlerin çalkantılı alanlarla baş edebilmesinde, başarılı olanları hızla taklit edebilme eğiliminin etkisi vardır. Özellikle özel sektörde faaliyet gösteren kurumlar başarılı kuruluşları taklit etme eğilimini bir tür stratejiye dönüştürmüşlerdir (Sargut, 2015, s. 160). Kişi veya kurum olarak eğer bir şeye karar verir ve inanırsak hızla uygular, hızla değişiriz. Bazen ilkesizlik derecesine varan müthiş bir esneme yeteneğimiz, kazanma ve başarı hırsımız var. Uyarılma ve uyum sağlama gücümüz yüksek. Değişime direnir, fakat çok da hızlı uyum sağlarız (Toktamışoğlu, 2004, s. 69).

Modern Batıya karşı tarihsel olarak geri bir konumda olan insanımız bu tarihsel geriliği aşmak için “en iyiyi, en güçlüyü ve en yeniyi izle” formülünü geliştirmiştir. Bu formül dış politikadan, bilim politikamıza kadar her alanda kendini gösterir (Göka, 2006, s. 177). Bu formül kendi medeniyet tarzımız değil, bir meydan okumaya karşı göçebe zihniyet yapısının başvurduğu bir savunma tarzıdır. Toplumumuz bir yandan dünyaya ayak uydurmaya çalışırken diğer yandan davranışlarının da giderek onlara benzeyeceğini bir türlü sindirememekte, beka kaygısına bir de milli benlikten uzaklaşma kaygısı eklenmektedir (Göka, 2010, s. 192).

Tarihsel geriliği, böyle bir formülle aşmaya çalışmak, bizi eski sosyalist ülkelerden daha ileriye götürmüştür (Göka, 2006, s. 178). Ancak ülke genelinde kurumsal düzeylerde standartları sağlamadan her yeni gelişmeye ayak uydurmaya çalışmanın sonucu, dev bir israf ve tüketim toplumu olmuştur.

3.8. Gururla Yetersizlik Arasında

“Türkiye, muazzam bir geçmişe sahip, çok yönlü, insanların hem konuksever hem de sert olduğu her şeyiyle şaşırtıcı, çelişkili, çilgin ve zaman ötesi bir ülkedir (Villers, 2007, s. 12).

Türkler hiç bir zaman sömürge durumuna gelmemişler, başkalarının yönetilmemişler, tersine, hep başkalarını yönetmişlerdir. Ülkelerinde daima kendi başlarına buyruk oldukları içindir ki, bugünkü kişilikleri oluşmuştur... Asya çöllerinin etkisi Türkleri belirlemiş, bin yıl İslâmiyet, altı yüzyıl Avrupa ile uzak yakın yaşama da üzerlerinde etkili olmuştur. Bundan dolayı Türk, çok ilginç bir tiptir. Türkleri başka hiç bir ulusla karşılaştıramazsınız... Bir Türk genellikle zıtlıklarla doludur. Ruhunda yalnız Doğu ve Batı değil, ayrıca aşağılık kompleksi ile karışık yoğun bir kibir, yabancılara karşı aşırı bir konukseverlik biçiminde ortaya çıkan derin bir insan severlik, pohpohlanmaya karşı büyük bir merak ve başkalarının kendisi üzerine düşündüklerine karşı aşırı bir umursamazlık saklıdır. Böyle oldukları halde Türkler, nezaket, yardımseverlik ve içtenlik bakımından dünyada eşi olmayan bir ulustur. Öyle sanıyorum ki, Türkiye’ye ilk defa gelenler, önce bunlar karşısında çarpılırlar (Hotham, 2000, s. 36-38). Türklerin her üzerlerine gelene meydan okuyup, bütün dünyaya karşı çıkma yetenekleri hiç eksik değildir. “Bütün dünya silahlanıp da karşımıza gelse, hepsini ezeriz”, Türklerin anladığı bir dildir (Hotham, 2000, s. 52).”

Türk’ü Türk yapan en büyük özelliklerinden biri gururdur. Atalarından devraldığı zafer kazanma ve dünyaya meydan okuma genleridir. Türk yenilmekten veya yenilmiş gibi görünmekten hoşlanmaz. Sözle, duygusal çıkışlarla da olsa hep yenen olmak ister (Tekinalp, 2015, s. 28, 10). Bazı psikologlara göre misafire varını yoğunu ikram etmenin özünde, merhamet, yardım, övünme karışımı bir duygu eşliğinde, temelde başkalarından aşağı görülme kompleksi yatar. Yetersiz düşmemek isteği, başkalarının karşısına ben her şeye sahibim gösterisi şeklinde yansır. Türk’ün genlerinde yenilmek, aşağı görülmek ve acınmak diye bir duyguya yer yoktur. O her zaman iyidir, kimsenin karşısında ezik olmamalıdır (Tekinalp, 2015, s. 69). Türklerin kompleksleri daha çok *dış güçler* ve *Batı* karşısında ortaya çıkar. Batı insanına hayranlıkla bakar, ona benzetilmekten hoşlanır, müşteri talebini arttırmak için markalarına yabancı isimler koyar.

Büyük bir imparatorluktan ulus devlete, etkenken edilgenliğe, galipken mağluba sürüklenmek Türk toplumunun psikolojisinde derin izler bırakmıştır. Nizam-ı âlem ülküsüne sahip olan Türklerin, yenilgi karşısındaki hayal kırıklıkları çok büyük olmuştur (Göka, 2009, s. 273-274).

Türk’ün Türk’ten başka dostu yoktur, Bir Türk dünyaya bedeldir, Ne mutlu Türk’üm diyene deyişleri yaşadığı olumsuz deneyimlerle yüzleşmek yerine, bunu kendini küçük görenlere meydan okuma yoluyla bir tür terapiye dönüştürmektir (Tekinalp, 2015, s. 3). Psikolojide aşağılık kompleksinden kurtulmanın kolay yalnız onun kadar patolojik yolu, üstünlük kompleksine sığınmaktır (Vassaf, 2011, s. 9). Yedi düvel bize düşman ezikliğinin paranoyasından çıkıp, yedi düvele meydan okumaktır. Bugünün güçsüzlüğünü, geçmişin başarılarıyla övünerek aşmaya çalışmaktır. Üretilen bir değer, bir sistem olmadığında ise coşkunluğun ardından çöküntüyle baş başa kalmaktır.

3.9. Otoriterlik, Güce Eğilim

“Türkler, başka hiçbir ulusta rastlanmayacak biçimde devlet otoritesine karşı saygı beslerler. Buna karşılık bireysel özgürlüklerine karşı da aşırı düşkünlükleri vardır (Hotham, 2000, s. 38).”

“Bükemediğin eli öpeceksin.” Türk Atasözü.

Otoriteye bağlılık, bir yandan güçlü devlet geleneğinden diğer yandan sözlü kültürün hâkim olduğu kırsal hayattaki baba otoritesinden beslenmiştir. Otorite ve egemenlik, babanın ya da baba yerine geçen kişilerin üzerindedir. Bu nedenle tarımsal ilişkilerin yoğun olduğu sözlü kültürün algılanmasında devlet, baba rolüyle birleştirilmiştir. Savaşçılığımızı etkileyen etmenlerden birisi de komutan otoritesine tam teslimiyettir. Toplumumuzda otoriteye sorgusuz bağlılık, kişilerde kendiliğindenlik ve inisiyatif eksikliğini doğurmuştur.

Bürokratik yaşantımızdaki katı merkeziyetçilik otoriteye bağlılığın bir belirtisidir. Bütün öğretim kademelerinde sınavlarda gözcü bulunur. Astların en ufak bir işi yaparken bile üstlerine danışmaları, askerlikte bir iş yapılırken komutanın oradan ayrılmasıyla işin savsaklanması, trafik ışıklarının yanına bazı saatlerde trafik polislerinin de konması, otorite boşluğu olduğunda toplumda iç denetimin ve kurallara uymanın zayıfladığının örnekleridir (Tezcan, 1997, s. 216-219).

Otoriter kişilik yapısı; gücü elinde tutan üst konumundaki insanlara saygı duyma, alt konumunda olanları hor ve değersiz görme, eleştirilmeye tahammülsüzlük, öz eleştiriden kaçınma, kendisinin güçsüz ve beğenmediği yanlarını başkalarına yansıtma gibi özelliklerle kendini gösterir (İnceoğlu, 2004, s. 146). Ülkemizde resmi demokrasi görüntüsünün arkasında gizli olan otoriter kişilik yapısıdır. İster resmi ister özel olsun kurumsal ilişkilerde baskın olan; sorunları konuşup tartışarak çözmek yerine, bir güce veya yetkiye dayanarak kestirip atmak eğilimidir (Güvenç, 1997, s. 275).

Toplumumuzda hükmetmek, baş olmak, başkalarını yönetmek tercih edilen bir davranıştır. *Mühür kimde ise Süleyman odur* atasözü, hükmetmeye, mevki ve unvana rağbetin benimsemesinin ifadesidir (Tezcan, 1997, s. 211). Türk toplumunda bedensel çalışma gerektiren işler genellikle hor görülür. Bedensel uğraş gerektiren meslekler, düşük toplumsal konum göstergesi olarak değerlendirilir (Bozkurt, 2014, s. 186-187). Ortalama Türk insanı kendisini yönetsel nitelikteki her türlü görev ve konuma uygun görür. Bilgi ve yeteneklerinin görev ya da mevki için yeterli olup olmadığını çoğu zaman düşünmez (Güriz, 2008, s. 34).

Halkımız devlet kavramını, devleti yönetenlerin kişiliklerinde biçimlenmiş bir güç olarak anlar. Başkanlık unvanını elde etmek, hangi alanda olursa olsun önemli sayılır. Halk arasında *baş ol da istersen soğan başı ol* deyiimi bu eğilimin ifadesidir (Tezcan, 1997, s. 211-214).

Hükmetme isteği toplumun tüm yaşamında kendini göstermekle birlikte, siyasal konumdaki hükmetme isteği daha baskındır. Türkiye’de toplumsal ilginin en yoğun olduğu kurumlar siyasi kurumlardır. Bu kurumlara ilgi bir partinin ilkelerini benimsemekten ziyade bir siyasi gücün getireceği sosyo-ekonomik faydayı elde etmeye yöneliktir.

3.10. Zayıf Güven Duygusu

“Meyve veren ağacı taşlarlar.” Türk Atasözü.

Türkiye insanının, toplumsal yaşamın her alanında gözlenen en belirgin özelliklerinden birisi bazen kendi yeteneklerine, kültürüne, tarihine bazense diğer insanlara karşı duyduğu güven zayıflığıdır. Diğerinin aldatacağı, zarar vereceği üzerine kurulu olan zihin yapısı kendisini sürekli korumaya odaklandığından şüphe ve korku üretmekte, diğerini anlamaya ve ortak noktalarda buluşmaya imkân bulamamaktadır.

Devlet veya kurumlarına karşı güvensizlik, aile ilişkilerinde eşlerin birbirine karşı güvensizliği, alışverişte zarara uğratılma endişesiyle beslenen pazarlık anlayışı, bir işi yaparken, bir yere giderken doğruluğunu bir başkasına sorarak teyit etme ihtiyacı, sürekli ülke gelişimini engellemeye çalışan düşmanların olduğu algısı, güvensizliğin toplum yapımızdaki bazı yansımalarıdır.

Tarihi süreçte yaşanan savaşlar, kıyımlar, göçler, Batılılaşma ve modernlik süreci içinde yaşanan hızlı değişimler, siyasi, sosyal ve ekonomik krizlerin güvensizliği doğurduğu ve beslediği söylenebilir (Tezcan, 1997, s. 179, 236).

Güvensizlik otorite ve topluluğu önceleyen anlayışımızla birleştiğinde ise bu durum sosyal ilişkilere dolaylı iletişim olarak yansımaktadır. Özellikle olumsuz konularda insanlarla yüzleşmekten çekiniriz. Genellikle sorunları doğrudan ifade etmez, *kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla* anlayışıyla; dolaylı anlatım ve imalarla soruna yaklaşırız. Çoğu zaman olumsuz durumlarda otorite sahiplerine kendi düşüncelerimizi ifade etmez, hoşnutsuzluğumuzu gizlemeye çalışırız. Doğrudan duygu ve düşüncelerimizi ifade ettiğimizde dışlanmaktan, kaybetmekten ve cezalandırılmaktan korkarız.

Güvensizliğin en olumsuz sonucu; işbirliği ve toplumsal sinerjinin oluşmasına engel olmasıdır. İnsan ilişkilerindeki diğerine karşı güvensizlik kaynak israfını arttırmakta, işbirliğini zayıflatmakta, başarılı ekip çalışmalarının sayısını azaltmaktadır (Tezcan, 1997, s. 175). Bilim ve sanat alanında ortak çalışmaların azlığı, ekip çalışmasını gerekli kılan araştırma, yenilik ve spor alanlarındaki zayıflığımız, ortaklık ilişkisi içinde gelişmiş olan şirketlerimizin azlığı, koalisyon hükümetlerinin sürdürülememesi ve yönetimdeki başarısızlıkları, işbirliğindeki zayıflığımızın toplumsal hayattaki yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Toplumumuzda kendine olan güvensizlik, diğerinin gelişimini ve başarısını engellemeye çalışan bir kıskançlığa da dönüşebilmektedir. Türk toplumunda çekememezlik, diğerinin gelişimini istememe, yoğun gözlemlenen durumlardır. Aynı kandan gelen ailenin bir kolunun yükselmesi durumunda diğerleri kendilerini yükseltme çabasını unutup, onun çöküşünü görme özlemi içine girebilmektedirler (Bozkurt, 2014, s. 241). Politikada, sanatta, ilişkilerde yaygın olan kıskançlık, iyi olanın, başarılı olanın cezalandırılmasına neden olmakta; çekememezlik sivrilene, öne çıkanı devirmeye dönüşebilmektedir (Tezcan, 1997, s. 237).

Türkiye’deki çaresizlik duygusunu besleyen kaynaklardan birisi de, yetkinlerin değil de itaatkâr yetersizlerin ödüllendirilmesidir. Türkiye’de gücü elinde tutanlar ehliyetsiz olanları etraflarına topladığında ehliyetsizlik güvensizlikle birleşerek; çaresizlik ve verimsizliği doğurmaktadır. İyilik, yetkinlik ve yeniliğin iltifat görmeyeceğine duyulan inanç *salla başımı, al maaşımı* zihniyetini yaygınlaştırmakta, insanları verimsizliğe ve tembelliğe yönlendirmektedir (Sayar, 2008, s. 216).

Toplumdaki düşük güven düzeyi kendini fark ettirme, kendini diğerlerine kanıtama ve saldırganlık davranışlarına dönüşebilmektedir (Bozkurt, 2014, s. 102). Güvensizlik çukuru ters dönmüş gurur tepesine dönüşmektedir. Birçok yöneticideki kasıtlı duruşlar, sokaklardaki kabadayılık eğilimleri, gençlerde lider olma isteği, insanımızın kendine olan güvensizliğinden, varlığını kanıtama duygusundan beslenmektedir.

3.11. Eleştiriye Tahammülsüzlük

“Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar.” Türk Atasözü.

Özeleştirme ve eleştiriyi benimseme; özüne, tarihine ve kültürüne güven duymanın bir sonucudur. İnsanların ve toplumun güven düzeyi yükseldikçe kendisini değerlendirme, hatalardan öğrenme, eleştiri ve değerlendirmelere hoşgörüsüyle yaklaşma becerisi de gelişir.

Özeleştirme, insanın kendisini denetleme gücüdür. Kişi ve toplumun, yapılan eylemlerde, eksik ve yanlışlarını görüp kendini yenilemesi ve doğruya yönlendirmesidir. Gerçeği görme, eleştiriye dayanma ve özeleştirmeyle başlar. Türk toplum yapısında sağlıklı eleştiri ve özeleştirme zayıftır. Türk toplumunda hatayla yüzleşmek yerine hatasını tümüyle gizleme, gerçeği değiştirme eğilimi daha ağır basar. Kendini sağlıklı değerlendirememesi beraberinde üç olumsuz durumu, özüne güvensizliği, dalkavukluğu ve eleştiriye tahammülsüzlüğü besler (Bozkurt, 2014, s. 24-29). Türk insanı dünyayı kendi penceresinden değerlendirme eğilimindedir. Ya körü körüne eleştirir ya eleştirdiği konu hakkında çözüm üretmez ya da kendine uyan çözümleri dayatır (Baltaş, 2005, s. 46). Çoğu zaman birini eleştirirken; değerlerden, ilkelerden, rehberlikten, nesnellikten uzaklaşılır. Eleştiren de kendini savunan da, insani ölçüyü kaçıır. Konu sorundan uzaklaşıp kişiselleşir, güç mücadelesine dönüşür. Eleştiri doğruyu aramaktan uzaklaşır; küçümsemeye, hakarete ve tahakküm kurmaya dönüşür.

Toplumsal yapımızda süreklilik gösteren güce eğilim, otoriteyi sorgulanamaz gören anlayış sağlıklı eleştiri sürecini engellemektedir. Toplumsal ilişkileri belirleyen güç ve otorite olunca zayıf ve muhalif için eleştirmek, güçlünün ve otoritenin çelişki ve zaafını ortaya dökerek ölç alma ve rahatlamaya dönüşmektedir. Toplumdaki otoriter eğilim insanlara duyulan güvensizlikle birleştiğinde ise, her eleştiri varlığa dönük bir saldırı olarak nitelendirilmekte, iyi olanla, zarar veren aynı keşfe konulabilmektedir. Doğruyu göstermek, yanlıştan uzaklaştırmak adına otoritenin hatalarını dile getirmek, bölücülük ve ihanet olarak damgalanabilmektedir. İyi ve doğruyu söyleyenin susturulduğu, dışlandığı bir sosyal yapıda, yalanın ve ehliyetsizliğin hâkimiyeti kurulmaktadır. Doğrunun cezalandırılıp, yalanın yüceltildiği bir kültürde hataları örten, otoriteyi kutsayan, riyakâr muhterislerin önü açılmaktadır.

Herhangi bir yabancı, Türklerin eksik yanlarını, yanlışlarını söylemişse, bu çoğu zaman hakaret olarak değerlendirilir. Tarihimiz eleştiriye dayanamama örnekleriyle doludur. Özgüvensizlik bütün toplumsal ilişkileri etkileyen bir ruh durumudur. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde tohumları atılan, çöküş döneminde kökleşen bir duygudur (Bozkurt, 2014, s. 29). Çoğu Türk'ün zihninde Batılıların Türk'ü horladığı, küçük gördüğü, anlamadığı duygusu vardır. Ataları Avrupa'ya diz çöktürmüş bir neslin mirasçıları kendilerine yönelik dışardan yapılan eleştirileri hakaret ve saldırı, içerden gelen eleştirileri ise vatan hainliği olarak değerlendirebilmektedir (Tekinalp, 2015, s. 8, 55). Kendisini yeterince eleştiremeyen, eleştirenlere vatan haini, düşman gözüyle bakan Türkiye toplumu eleştiri konusunda ergenlik çağına yeni adım atmış bir çocuk gibidir (Vassaf, 2008, s. 121).

Eleştirenin dışlandığı toplumlarda mizah, eleştirenin yerini alır. Gülerek, güldürerek anlatma, söyleyeni güç durumdan kurtarır (Bozkurt, 2014, s. 32-35). Çoğu zaman insanımız kaybetme korkusuyla düşüncelerini açıkça söylemez. Düşüncelerini doğrudan ifade etmez; gülerek, beden diliyle, imayla, fıkrayla, şakayla anlatır. Bu durum bir zaman sonra ilişkilerde ciddiyetsizlik ve samimiyetsizliği doğurur. Bu anlayışın öne çıktığı ilişkilerde, insanlar her tebessümde alay, her uyarıda hakaret ve aşağılama aramaya başlarlar. Kalabalık ortamlarda yapılan espriler, şakalar, önyargıyla dinlenildiği için yanlış anlaşılmaya hazır bir zemin oluşturur. Anlamak zihin okumaya, espriler ve imalar küskünlük, hakaret ve tartışmalara dönüşür.

3.12. Gösteriş Düşkünlüğü

Toplumdaki güç eğilimi güvensizlikle birleştiğinde; kendini üreterek var olamayan insanımız, sahip olduklarıyla var olmaya çalışmaktadır. Kendini diğerine ispat etmek için kendini sosyal medyada sergilemek, sahip olduklarıyla gövde gösterisi ve gösteriş yapmak bu çatışmanın doğurduğu sonuçlardır. Yetersizlik ve güvensizlikten kaynaklanan bu gösteriş eğilimi; toplumumuzda tüketim sarhoşluğuna dönüşebilmekte, hatta bu durum sosyal medyada kendini teşhir etme çılgınlığına kadar varabilmektedir.

Toplumumuzda tüketimi toplumsal konumun bir ifadesi olarak kullanma, sahip olduklarını diğerlerine gösterme ya da kullandığı markalarla kendini bulunduğu sosyal durumdan daha iyi bir konumun içinde algılatma eğilimi, toplumun her kesiminde kuvvetlidir (Tezcan, 1997, s. 196-197).

Türk kültüründe mekân belirli bölümlere ayrılarak kullanılır. Konuklar için ayrılan mekân önceliklidir. Konuk odaları birçok ailede konuk olmadığı kapalı tutulan, kullanılmayan mekânlardır. En gösterişli, en pahalı ve aile için en değerli eşyalar konuk odalarında bulunur (Kartarı, 2014, s. 205-206). Konuk odaları yaşanmak yerine, diğer insanlara sergilenmek için düzenlenmiştir. Düğün, yemek, kutlama ve törenlerde birliktelikten daha çok *ihsana boğmak*, imkânı ölçüsünde konuklara ne varsa sunarak bir güç gösterisi yapmak esastır (Göka, 2006, s. 147). Ülkemizde gösteriş tüketimi kendini köylerde daha çok çeyizler, düğünler ve düğünlerde yapılan aşırı harcamalar olarak gösterir (Tezcan, 1997, s. 197). Gösteriş tüketimi şehir hayatında; yaptıklarını sosyal medyada sürekli sergilemek, pahalı markalara sahip olmak, sürekli cep telefonunu yenilemek, özel mağazalardan alışveriş yapmak, modayı çok yakından takip ederek sürekli eşya ve otomobil değiştirmek, lüks dairelerde veya sitelerde oturmak, yurt dışına çıkmak, tatilleri bir gösteriş aracı olarak kullanmak şeklinde çeşitlenmiştir.

Toplumumuzda gösteriş hastalığının en iyi gözleendiği alanlardan biri de otomobil tercihi ve kullanımınıdır. Türk toplumu otomobil kullanımında fonksiyonel ve ekonomik olmaktan çok, imkânı oranında otomobil markasıyla diğerlerini etkilemeyi ve gücünü göstermeyi önemser (Göka, 2006, s. 53).

Toplumdaki birçok insan sahip olduğu arabalarla hız yaparak, diğerini sollayarak, kuralları ihlal ederek güç gösterisi yapar. Ülkemizde yaşanan ekonomik krizlere ve yakıt zamlarına rağmen lüks araç kullanımı hem devlet kurumlarında hem de özel sektörde yaygındır. Ülkemizin birçok şehrinin yollarındaki pahalı otomobiller ve arazi için düzenlenmiş olan ciplerin şehir yollarında kullanılması, içinde yaşadığımız gösteriş kültürünün dışa yansımalarıdır.

3.13. Öz Denetim ve Toplumsal Sorumluluk Zayıflığı

Toplumumuzda otoriter ve hiyerarşik ilişkiler öz denetimi zayıf ve dış otoriteye bağımlı insanlar üretmektedir. Bunun bir sonucu olarak toplumumuzda otorite denetimi zayıfladığı anda; kuralları aşma, esnetme ve diğerinin haklarını umursamama davranışlarını birçok insan sergileyebilmektedir. Bu durumu kamu mallarının, ortak yaşam alanlarının kullanımında ve trafikte, çok sık gözlemek mümkündür.

Halkımızın genel yapısında toplumsal sorumluluk duygusu yeterince gelişmemiştir. Genel olarak insanımız kamu yararı ile kendi yararını birbirinden ayrı ve çelişir görme eğilimindedir (Tezcan, 1997, s. 176). Toplumumuzda kamu malı kullanımında özensizlik gözlenir. Kamu araçları hor kullanılır, kamu kaynakları israf edilir. Birçok kişi kendi kirlettiği yeri temizleme gereği duymaz. Bütün sorumluluk kendinden sonra kullanacak kişinin üzerine yüklenir. Bu davranış biçimi kiralanmış ev, eşya ve araçların kullanımında da sergilenir (Bozkurt, 2014, s. 140). Çoğu kişi araç veya eşyanın gördüğü işlevi, topluma yapacağı katkıyı düşünmez. Ödediği ücretin karşılığında tüm haklarına sahip olmuş gibi hareket eder. Araç ve eşyaları hor kullanarak toplumsal hakları gasp eder. Aynı durum toplumu veya kurumları ilgilendiren sorunların çözümünde de yaşanır. Genellikle herkesi ilgilendiren sorunlar karşısında sorumluluk üstlenilmekten kaçınılır, sorun büyüyüp herkesi tehdit edinceye kadar harekete geçilmez.

Bir toplumdaki düzen, sistem, kurallara uyma, haklara saygı ve sorumluluk konularının en iyi gözlenebileceği ortam yollardaki araç trafiğidir. Aşırı hız, sinyal vermeme, hatalı sollama, denetim sistemi yoksa emniyet şeridini kullanma, yayaların öncelik hakkını önemsememe, kornayı bir iletişim aracı olarak kullanma, emniyet kemeri takmama, şartlar uygunsuzsa kırmızı ışıkta geçme, araç park ederken diğer insanların haklarını gözetmeme, sol şeridi gereksiz yere işgal etme, yolcu almak için trafik kurallarını ihlal ederek diğer sürücülerin hayatlarını riske atma, Türkiye’de araç trafiğinde çok sık yaşanan sürücü davranışlarıdır.

Türkiye’de güç mücadelesi, kuralları aşma, sürekli kendini öncelikleme, diğerinin hakkını gasp etme, diğerinin hayatını riske atma, kısa vadeli odaklanma, davranışların doğurabileceği olumsuz sonuçları düşünmeme davranışlarının hepsini araç trafiğinde görmek mümkündür. Bir toplumdaki insanların trafikte ve toplu taşıma araçlarında gösterdikleri davranışlar öz denetim, hak, sorumluluk, sistem ve düzen anlayışlarının dışı yansımasıdır.

3.14. Saldırganlık Eğilimi

Millet Meclisindeki görüşmelerde milletvekillerinin birbirlerine karşı sergilediği sözlü veya fiili saldırganlıklar, bir futbol maçı sonrasında taraftarlar arasında çıkan çatışmalar, toplumsal gösterilerin çok hızlı çevreye zarar veren eylemlere dönüşebilmesi, trafikte veya komşuluk ilişkilerinde çıkan tartışmaların şiddetle hatta cinayetle sonuçlanması, aile içi şiddet ve cinayet olaylarının sıklığı toplumumuzda saldırganlık eğilimini gösteren örneklerdendir.

Toplum içindeki güçler arasındaki dengesizlikler, güç ve otorite odaklı ilişkiler, yüksek işsizlik oranı, gelir dağılımındaki dengesizlikler, toplum içindeki kültürlerin veya siyasi kesimlerin birbirlerini tehdit ve düşman olarak algılaması, saldırganlık eğilimini beslemektedir (Tezcan, 1997, s. 166-167).

Toplumdaki saldırgan davranışların arkasında, kendini açık ifade edememe, güvensizlik, duyguları kontrol etmede zorlanma gibi psikolojik, güçlü olanı ve kazanımı yüceltme, otorite

ve güce yönelim, sorunları güç ile çözme eğilimi, ayrımcılık, gruba lidere teslimiyet, hukuk ve adalet sistemindeki zayıflıklar gibi sosyolojik faktörlerin etkili olduğu söylenebilir.

Bu faktörleri güçlendiren ve saldırganlığı besleyen en önemli faktör ise modernleşme sonucunda geleneksel yapıların ve değerlerin çözülmesi; oluşan boşluğu yeni kurumlarla doldurulamamış olmasıdır. Modernleşmeyle beraber yaşanan değer ve aile çözülmesi, ortaya çıkan göreceli ahlak anlayışı, narsizme varan bireyselleşme kapitalist piyasa ekonomisinin körüklediği sürekli tüketim, haz ve kendini tatmin anlayışı, toplumdaki psikolojik ve sosyolojik faktörlerle beslendiğinde saldırganlığın toplumsal zemini oluşmaktadır.

4. DEĞERLENDİRME

Kültürümüzdeki otoriter yönetim tarzı, farklı düşüncelere düşük hoşgörü, yetkinin aşağıya doğru paylaşılmaması, toplumsal gruplar içinde çatışma ve bölünmelere neden olmaktadır. Ekonomik, siyasal ve kültürel oluşumların çok sık olarak kendi içlerinde parçalara ayrılması, bu sürecin bir göstergesidir. Bölünme, işbirliği yerine çatışmayı beslemekte ve sinerjiyi daha da zorlaştırmaktadır.

Türkiye toplumunda güvensizliğin ve bunun sonucu olarak düşük sinerjinin oluşmasını besleyen en önemli faktörün, kendi grubu veya cemaatini önceleyen *dar toplulukçu anlayış* olduğu söylenebilir. Grupsal yapılar kendi dışlarındaki kişilerle işbirliğini özendirmediği için, farklı kesimler arasında güvene dayalı ilişkiler kurulamamaktadır. Her bir sosyal grup veya cemaat öncelikle kendi ekonomik ve siyasal alanını genişletmeye çalışırken, toplumsal bütün unutulmaktadır. Kendi grubuna gösterilen sadakat ve dayanışma; toplumsal bütünün, ileriye dönük etkin ve verimli planlamanın önüne geçmektedir. Gruba gösterilen sadakat; grubu, yakın akrabaları veya arkadaşları her alanda kayırmaya dönüştürmektedir.

Türkiye’de diğerini reddetme ve çatışma üzerine kurulan siyasal dil, toplumsal kesimlerin uzlaşma ve hoşgörü zeminini yok ederek, toplumun gelişime yönelmesi gereken gücünü ayırmaya yönelmektedir. Siyasal partiler, rakip partileri kendilerine ve ülkelere bir tehdit olarak algıladıklarında; etkin, süreklilik gösteren, katılımcı bir kültürün inşa edilmesi de zorlaşmaktadır.

Bir toplumda güven düzeyinin düşüklüğü toplumun potansiyel zenginliklerini değere dönüştürmesini engeller. Güvensizliğin doğurduğu şüphe, korku ve kaygılar; ön yargıları, ayrışmaları besler, kıymetleri atıl kılar. Türkiye’nin sahip olduğu kaynakları ve insan kıymetini etkin kullanmasının önünü tıkayan en büyük sorun, toplumsal güven düzeyinin düşüklüğüdür. Toplumsal gelişim, değişime uyum yeteneğiyle doğrudan ilişkilidir. Uyum yeteneği öğrenme, keşif ve yeniliğin desteklendiği güven kültürlerinde mümkündür. Yenilenme ve yenilik farklılıkları görmekle başlar. Öğrenmenin, soru sormanın, farklılıkları görmenin korku, tehdit ve dışlamayla cezalandırıldığı bir kültürde, şahsiyet olmak engellendiği için yeterli düzeyde düşünür, sanatçı ve girişimci yetişmez. Toplumunu geliştirecek yenilikçi atılımlar yeterince oluşmaz. Toplumun elindeki insan kıymetiyle, kaynaklarını aktif kılabilmesi sonucunda kültürel ve ekonomik gelişme zayıf kalır. Toplum içeride; işsizlik, teknoloji geliştirememesi, kurumsallaşamama, yolsuzluk, yetersiz yatırımlar, verimsizlik, kaynak israfı, enerji açığı gibi sorunlarla, dışarıda ise rakip devletlerin baskılarıyla sürekli uğraşmak durumunda kalır.

Tarih boyunca Türk insanının en büyük düşmanı yine kendisi olmuştur. Türk insanı niteliklerini doğru konumlandırmadığında bir bumerang gibi dönüp kendini vurmaktadır.

Türk toplumunun gelişimi; kendisiyle yüzleşip zihniyet ve kurumsal yapılarıyla kendini kuşatıcı ahlaki değerler, ilim, adalet ve hukuk merkezinde yapılandırmasına bağlıdır. Türkiye’de insanların sağlıklı toplumsal gelişimin dinamiği olabilmesi, doğru girişim ve yenilikçi atılımların artmasıyla mümkündür. Bu durum ise, toplumda ahlaki değer ve öz kontrolü önceleyen, sadakatin güce değil değer ve liyakata gösterildiği bir eğitim ve yönetim anlayışına ağırlık verilmesiyle sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- BABAN, C. (1970). Politika galerisi, büstler ve portreler. İstanbul: Remzi, s. 296’dan aktaran Bozkurt, F. (2014). Türk imgesi tuttum aynayı yüzüme. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- BALTAŞ, A. (2005). Ekip çalışması ve liderlik. (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BOZKURT, F. (2014). Türk imgesi tuttum aynayı yüzüme. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- CHELARIU, C. BRASHEAR, T. G. OSMONBEKOV, T. & ZAIT, A. (2008). “Entrepreneurial propensity in a transition economy: Exploring micro-level and meso-level cultural antecedents.” *Journal of Business and Industrial Marketing*, 23(6), 405-415.
- DANESH, Hossan, B. (1978). “The authoritarian family and its adolescents”, *Canadian Psychiatry Association Journal*, 23(7), s. 479’dan aktaran, Kulaksızoğlu, A. (2001). Ergenlik psikolojisi. (4. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- DURALI, Ş. T. (2018). Omurgasızlaştırılmış Türklük. (7. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERGİN, M. (2013). Orhun abideleri. İstanbul: Hisar Yayınları.
- ERGİN, O. (1977). Türkiye maarif tarihi. C. 4. İstanbul: Eser Matbaası.
- ERGUN, D. (2000). Kimlikler kısılacında ulusal kişilik. Ankara: İmge Yayınevi.
- FAZLIOĞLU, İ. (2017). Kendini bulmak. (5. Baskı). İstanbul: Papersense Yayınları.
- FROMM, E. (1995). Çağımızın özgürlük sorunu. (3. Baskı). (Güvenç, B. Çev.). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- GÖKA, E. (2006). Türk grup davranışı. Ankara: Aşina Kitaplar.
- GÖKA, E. (2008). Türklerin psikolojisi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- GÖKA, E. (2009). Türklerde liderlik ve fanatizm. İstanbul: Timaş Yayınları.
- GÖKA, E. (2010). Türk’ün göçebe ruhu. (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- GÜNEŞ, S. (2010). “Türk zekâsı ve girişimcilik”. *Journal of World of Turks*, 2(3), 256-277.
- GÜRİZ, A. (2008). Atasözleri ve halk deyimleri ışığında Türk insanı. (2. Baskı). Ankara: Phoenix Yayınları.
- GÜVENÇ, B. (1997). Türk kimliği. (5. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- HOFSTEDE, G. & MCCRAE, R. R. (2004). “Personality and culture revisited: Linking traits and dimensions of culture.” *Cross-Cultural Research*, 38(1), 52-88.

- HOTHAM, D. (2000). Türkler 2. (Kayabai, M. A. Çev.). İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- İNCEOĞLU, M. (2004). Tutum, algı ve iletişim. Ankara: Elips Kitap.
- JEAN, F. D. (2009). Kültürelcilik: kişilik kültür tarafından oluşturulmuştur. (Journet, N. Ed.). Evrenselden özele kültür. (Sezen, Y. Çev.). içinde (s. 175-178). İstanbul: İz Yayınları.
- KARTARI, A. (2014). Kültür, farklılık ve iletişim kültürlerarası iletişimin kavramsal dayanakları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KATZ, L. (2018, Ağustos 19). Negotiating international business turkey. <http://www.leadershipcrossroads.com/mat/cou/Turkey.pdf>, 1-10.
- KUTLU, M. (2009). Huzursuz bacak. (4. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- MİKUSCH, D. V. (2000). Gazi Mustafa Kemal, Asya ile Avrupa arasındaki adam. C. 4 (Erendor, E. N. Çev.). İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- ORTAYLI, İ. (2007). Tarihin sınırlarına yolculuk. (12. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- RUBIN, B. (1989). Istanbul intrigues. New York: McGraw Hill Publishing Company.
- ROUX, J. P. (1991). Türklerin tarihi, Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e iki bin yıl. (3. Baskı). (Üstün, G. Çev.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- SARGUT, S. A. (2015). Kültürler arası farklılaşma ve yönetim. (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- SAYAR, K. (2008). Merhamet. (2. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- ŞİRER, W. (1970). Nazi İmparatorluğu 1. İstanbul: Ağaoğlu Yayınları, s. 165'den aktaran Bozkurt, F. (2014). Türk imgesi tuttum aynayı yüzüme. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- SİĞRİ, Ü Tıgılı & M. (2006). Hofstede'nin 'belirsizlikten kaçınma' kültürel boyutunun yönetsel-örgütsel süreçlere ve pazarlama açısından tüketici davranışlarına etkisi. Marmara Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 21(1), 327-342.
- TAHİR, K. (1969a). Göl insanları. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- TAHİR, K. (1969b). Esir şehrin insanları. İstanbul: Sander Yayınları.
- TAHİR, K. (1977). Bir mülkiyet kalesi. 2. Cilt. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- TAHİR, K. (2018). Yorgun savaşçı. (11. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- TEKİNALP, Ş. (2015). Aynadaki Türkler. İstanbul: Beta Yayınları.
- TEZCAN, M. (1997). Türk kişiliği ve kültür kişilik ilişkileri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TOKTAMIŞOĞLU, M. (2004). Kot pantolonlu yönetici. (6. Baskı). İstanbul: Mediacat Kitapları.
- TÜRKDOĞAN, O. (1996). Değişme kültür ve sosyal çözülme. İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

- ÜLGENER, S. F. (2006). Zihniyet ve din-İslam, tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlakı. İstanbul: Derin Yayınları.
- ÜLSEVER, C. (2005). XXI. yüzyılda insan yönetimi. (3. Baskı). İstanbul: Alfa Yayınları.
- VASSAF, G. (2008). Türkiye sen kimsin? (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- VASSAF, G. (2011, 11 Eylül) Türkiye'nin kompleksleri. Radikal Gazetesi, s. 9.
- VİLLERS, J. (2007). Türkiye ve Türkler. (Olcaytu, N. Çev.). İstanbul: Hit Kitap.
- YÖRÜKOĞLU, A. (1966). Çocuk yetiştirme ve ulusal karakter. İstanbul: Yeni Ufuklar Dergisi, 14(166), dan aktaran Tezcan, M. (1997). Türk kişiliği ve kültür kişilik ilişkileri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.